

**АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДЫҢ
ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ**

**FOREIGN EXPERIENCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX**

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

А.М. БАКИРБЕКОВА*¹

э.ф.к., қауымдастырылған профессор

Е.К. МОЛДАКЕНОВА¹

Ph.D докторанты

Ч.У. АКИМБЕКОВА²

э.ф.д., доцент

¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

² Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды

дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: aigul_bakirbek@mail.ru

A.M. BAKIRBEKOVA*¹

C.E.Sc., Associate Professor

E.K. MOLDAKENOVA¹

Ph.D student

CH.U. AKIMBEKOVA²

Dr.E.Sc., Associate Professor

¹ L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

² Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development,

Almaty, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru

A.M. BAKIRBEKOVA*¹

к.э.н., ассоциированный профессор

E.K. MOLDAKENOVA¹

докторант Ph.D

Ч.У. АКИМБЕКОВА²

д.э.н., доцент

¹ Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,

Нур-Султан, Казахстан

² Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного

комплекса и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

*электронная почта автора: aigul_bakirbek@mail.ru

Аңдатпа. *Мақала тақырыбының өзектілігі* – ауқымды өндірісті қамтамасыз ететін Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін инновациялық дамыту мәселелері егжей-тегжейлі зерделеуді талап етеді. *Мақсат* - осы мәселеге қатысты шет елдердің озық тәжірибесінің оң жақтарын қарастыру және практикалық ұсыныстар әзірлеу. *Әдістері* - жалпылау, сандық-сапалық талдау, дерексіз-логикалық. *Нәтижелері* – аграрлық салада жоғары технологияларды қолдану мақсатында экономикалық дамыған елдер субсидиялау жүйесін, бағалық қолдауды (АҚШ), гектарына табыс алу кезінде мемлекеттің көмегін және үй малы үшін төлемдерді (ЕО елдері), төлемдер арқылы кірістерді қолдауды (Канада) және жеңілдікті кредиттеуді (Бразилия) пайдаланады. Қаржылық көмектен басқа, АҚШ, Канада және басқа елдердің ауылшаруашылық өндірушілері ақпараттық, құқықтық, инновациялық, маркетингтік, сақтандыру және басқа да қолдау түрлерін ұсынады. *Қортындылар* – инновациялық процестер, АӨК-дегі бәсекелестік ортаны кеңейту ғылыми-техникалық әлеуетті тиімді

қымбат өнімдерді, яғни жалпыға бірдей қолжетімді емес [1].

Жаһандық экономиканың дамуының стратегиялық бағыты ретінде инновациялық өсу негізі технологиялардың есебінен қамтамасыз етіледі. Осы үдеріс барысында бұрыннан бар аймақтардың түйіскен жерінде көптеген технологиялық бағыттардың пайда болуына кең мүмкіндіктер бар, бұл серпінді инновациялардың негізін едәуір кеңейтеді. Ақпараттық-коммуникациялық, био және нанотехнологиялар конвергенцияның перспективалы бағыттары болып саналады. Осы салалардағы жетістіктер экономиканың барлық салалары мен қоғамдық өмір салалары үшін әр түрлі қолдану мен әсерлерге ие болады.

Шет елдерде барлық зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландыру артып келеді, демек оның тиімділігі жоғары. Экономикалық қызметтің жоғары технологиялық түрлері қарқынды дамуда: сонымен қатар оларда дәстүрлі, базалық салалар мен қызметтердің білім қарқындылығы да артып келеді. Инновацияның әсерінен олардың бүкіл келбеті түбегейлі өзгереді. Ғылым барған сайын экономика қажеттіліктеріне бағдарланып, оның инновациялық бағыты арту үстінде.

Мысал ретінде қарастырсақ АҚШ-да ғылыми білімнің барлық салаларында көшбасшылықты қамтамасыз етуге, іргелі ғылымдар мен ұлттық мақсаттар арасындағы байланысты нығайтуға, мемлекет, өндіріс пен академия арасындағы тиімді серіктестік қатынастарды дамытуға, сондай-ақ ХХІ ғасырда Америка үшін ерекше жоғары деңгейдегі ғалымдар мен инженерлерді дайындауға тырысады. Мұның бәрі ел тұрғындарының ғылыми-техникалық білім деңгейін жоғарылату аясында қолға алынып отыр.

Ғылыми-техникалық прогресті алға жылжыту АҚШ саясатының басты басымдықтарының бірі болды. Білім саласындағы түбегейлі жетістіктер экономикалық өсудің негізі ретінде ресми түрде танылады, өйткені АҚШ-тың бағалауы бойынша ҒЗТҚЖ-ға салынған 1 доллар ЖІӨ өсімінің 9 долларын құрайды. АҚШ-тың бірқатар заңдары технологияларды зертханалардан коммерциялық секторға, университеттер мен коммерциялық емес ғылыми-зерттеу институттарына өздерінің инновацияларын қолдана алатын компаниялар құруға мүмкіндік береді.

Елде мемлекеттік аймақтық басымдықтарды тиімді қадағалауды, ғылыми-техникалық қызметті бағдарламалық-мақсатты жоспарлауды және зерттеулер мен енгізу

бағдарламалары үшін қаржылық және басқа ресурстардың мерзімді қайта қаралатын басымдықтарына сәйкес бөлуді қамтамасыз ететін стратегиялық жоспарлау жүйесі бар. Ғылыми жобалардың 20-25% іске асыру жыл сайын аяқталады, бұл ресурстарды, оның ішінде қаржылық ресурстарды 380-470 млн доллар көлемінде тиімді бөлуге мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде АҚШ-тағы агроөнеркәсіп кешеніндегі еңбек өнімділігі басқа дамыған елдермен салыстырғанда 15-35% жоғары. Елде экономикалық дамудың ең серпінді моделі бар. 90-жылдардағы экономикалық өрлеу, жалпы қоғамдағы және ауыл шаруашылығындағы технологиялық өзгерістермен түсіндіріледі, ресурстарды аз тұтынатын жаңа және жетілдірілген өндіріс пен тұтынушылық өнімдер мен қызметтердің пайда болуына алып келген инновациялар.

Технологиялық өзгерістер сауда саласына (интернет-коммерция), банк секторына, агроөнеркәсіп кешеніне және қажетті қасиеттері бар тамақ өнімдері мен дәрі-дәрмектер өндірісіне әсер етті (соңғы биотехнология), өнеркәсіпте автоматтандыру деңгейін кеңейтуге мүмкіндік берді (өндірістік роботтар), сонымен қатар ғылыми зерттеулер жүргізудің жаңа әдістерінің пайда болуына әкелді (мысалы, виртуалды зертханаларды құру). Ғылым саласындағы американдық сарапшылар АҚШ экономикасын осылай жандандырған 90-шы жылдары жаңа технологияларды дамытуға салынған көптеген инвестициялар тек ғылым мен техникадағы ілгерілеудің «кіріспесі» деп санайды.

АҚШ-да қарқынды дамыған индустриялық немесе инновациялық деп аталатын аймақтар: мамандандырылған жеткізушілер желілерінің аумақтық шоғырлануы негізінде кәсіпорындар кешендері (өндірістік компаниялар, ғылыми орталықтар, ғылыми мекемелер), мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдардың кәсіподақтары, технологиялық тізбекпен байланысты тұтынушылардың негізгі өндірушілері және т.б. Бұл кешендер салалық тәсілге балама ретінде әрекет етеді [2].

АҚШ-та кең тараған аумақтық инновациялық-өндірістік кластерлер жаңа білімдерді, технологияларды және өнімдерді тарату үшін белгілі бір тұрақты жүйеге негізделген және оны технологиялық желі деп атайды. Олар бірлескен ғылыми негізге сүйенеді. Кластер кәсіпорындары ішкі мамандандыру мен стандарттауды жүргізу, инновацияларды енгізу шығындарын минимизациялау мүмкіндігінің арқасында қосым-

ша бәсекелік артықшылықтарға ие. Мұндай кластерлердің маңызды ерекшелігі – олардың құрылымында инновациялық «өсу нүктелері» деп аталатын мүмкіндік беретін шағын бизнестің икемді кәсіпкерлік құрылымдарының болуы.

Инновациялық үдерісті ұйымдастыру формаларының бірі белсенді болып табылады. Ол жалғыз өнертапқыштарға, бастамашыл топтарға, сондай-ақ техникалық және басқа жаңалықтарды игеру үшін құрылған шағын агрофирмаларға ғылыми-техникалық, консультациялық, басқарушылық және әкімшілік көмектерді қаржыландырудан тұрады. Осындай экономикалық және ұйымдастырушылық тетіктердің маңыздылығы инновациялық үдерістің өзіндік ерекшеліктерінен, әсіресе белгісіздік дәрежесі жоғары болған алғашқы кезеңдерден туындайды. Мұнда басты назар адам факторына аударылған.

Шетелдік тәжірибе бастамашылық формасының жоғары тиімділігін растайды. Осылайша, Америка Құрама Штаттарында жүргізілген сауалнамалар көрсеткендей, дайын өнімді жасауға мамандандырылған 300-ге дейін жұмысшылары бар шағын инновациялық агрофирмалар ғылыми-зерттеу жұмыстарына салынған әрбір доллар үшін ірі корпорацияларға қарағанда (10 мыңнан астам қызметкері бар, 24 есе көп инновация ұсынады), ал бір қызметкерге 2,5 есе. Көптеген ірі фирмалар инновациялық үдерісті қамтамасыз етуді күшейтуге ұмтылып, өз қызметкерлеріне елеулі жаңалықтарды бастауға және іс жүзінде енгізуге қабілетті қызметкерлерге ұйымдастырушылық-экономикалық жағдайлар жасайды.

Құрама Штаттардың ғылыми-техникалық саласындағы шағын агрофирмаларды мемлекеттік қолдау бағдарламалары маңызды рөл атқарады. Бұл белгілі SBIR (Small Business Innovation Research - Шағын бизнестің инновациялық зерттеулері) және STTR (Small Business Technology Transfer - шағын бизнестің технологиялық трансферті) бағдарламалары, олар шағын бизнес жүргізетін ҒЗТҚЖ-ны қаржыландыруға арналған [3].

Америка құрама Штаттарында (АҚШ) шағын кәсіпкерлік субъектілері және агрофирмалар бүкіл экономикалық кешеннің динамизміне, оны қайта құрылымдау қарқындылығына, экономикалық өсудің, еңбек тиімділігі мен өнімділіктің жиынтық көрсеткіштеріне және экономиканың аймақтық құрылымын жақсартуға әсерін күшейтеді. Шағын білімді бизнес шеңберінде бола-

шақта экономиканың жеке салалары мен кіші салаларына айналуы мүмкін жаңа өндірістер құрылуда.

Тәуекелді кәсіпорындардың болуының өзі шағын фирмалар арасындағы әлеуетті бәсекелестік мүмкіндігін үнемі қарастыруға мәжбүр болған құрылған корпорациялардағы өнім түрлерін жаңартуға түрткі болып табылады. Шағын фирмалар әсіресе белсенді жұмыс істейтін нарықтарда жұмыс істейтін корпорациялар өз өнімдерінің ғылыми-техникалық деңгейін көтеруге және ғылыми зерттеу, техникалық және конструкторлық жұмыстардың (ҒЗТҚЖ) нәтижелерін енгізуді жеделдетуге мәжбүр.

Америка Құрама Штаттары депрессияға ұшыраған аудандарға кәсіпкерлерді тартуға машықтануда. Кейбір штаттар сатылым салығын алып тастаған. Миннесота жылдық кірісі 100 мың долларға дейінгі шағын бизнеске салынатын мемлекеттік салықты 30%-ға төмендетіп, шағын кәсіпкерлікке көмек көлемінің 30% мөлшерінде корпоративті салық жеңілдіктерін енгізді. Мұндай салықтық жеңілдіктер штаттарда жаңа ірі венчурлық қорлардың құрылуына және кәсіпкерлердің инновациялық белсенділігінің артуына әкеледі.

АҚШ-та шағын инновациялық кәсіпкерлерге және агрофирмаларға, оның ішінде тікелей және кепілдендірілген несиелерге, субсидияларға, салық жеңілдіктеріне, жеделдетілген амортизацияға көмектесу үшін жеткілікті дәрежеде дамыған несиелік-қаржылық механизм әзірленген [4].

Мемлекет шағын кәсіпкерлермен агрофирмаларға қаржылай емес көмектің әр түрлі түрлерін ұсынады: жұмысшылар мен менеджерлерді оқытуға көмек, әр түрлі мәселелер бойынша кеңестер, нарықты зерттеуге көмектесу, жеткізушілерді таңдау, материалды-техникалық жабдықтар мен ҒЗТҚЖ ұйымдастыру және т.б. Америка Құрама Штаттарында екі мыңнан астам мекеме шағын ғылыми фирмаларға түрлі консультациялық қызметтер көрсетеді, ал 250 колледждер мен университеттерде оқу курстары енгізілген шағын кәсіпкерлікті басқарудың әртүрлі аспектілері бар.

Агроөнеркәсіп кешенінің инновациялық дамуының келесі мысалы ретінде Еуропалық Одақ елдерін (ЕО) қарастырамыз. Бұл жерде халықаралық интеграциялық үдерістердің күшеюі және ЕО-ға мүше мемлекеттердің біртұтас экономикалық кеңістігіне тән келісілген экономикалық саясаттың дамуымен жаңа мүмкіндіктер пайда болды: қоғамдастыққа мүше мемлекеттер деңгейінде бірыңғай инновациялық саясат-

ты әзірлеу; бірыңғай монополияға қарсы заңнаманы әзірлеу; ең жаңа технологияны сатып алуға процентсіз несие болып табылатын жеделдетілген амортизациялық аударымдар жүйесін қолдану; ҒЗТҚЖ шығыстарына жеңілдікпен салық салу; шағын білімді қажет ететін бизнесті ынталандыру; соңғы технологиядағы инновацияларды ынталандыру үшін бизнесті тікелей қаржыландыру; университет ғылымы мен жоғары технологиялы өнім шығаратын компаниялар арасындағы ынтымақтастықты ынталандыру.

Бұл Еуроодақ (ЕО) елдерінде жүргізіліп жатқан инновациялық саясат атрибуттарының толық тізбесі емес, олар ЕО-ға мүше мемлекеттердің ұлттық кәсіпорындары үшін инновациялық бизнес саласында мәні бойынша тең мүмкіндіктер ашады [5].

ЕО-ғы аграрлық ғылымның басты міндеттері ретінде төмендегілер анықталды:

- зерттеу мазмұнының маңыздылығын қамтамасыз ету;
- тиімділікті арттыру;
- ынтымақтастық құрылымдар құру және бірлескен әзірлемелер;
- зерттеу нәтижелерін өндіріске жіберуді жетілдіру.

Бұл ғылыми әзірлемелердің тиімділігі мен маңыздылығын арттыруда. ЕО елдері үкіметтерінің міндеті әр түрлі тұтынушылардың ауыл шаруашылық өнімдеріне деген сұранысын қанағаттандыру, нақты қажеттіліктерді ескеретін және жоғары ғылыми деңгейді қамтамасыз ететін ғылыми әзірлемелер. Осылайша, қоғамдық мүдделер (саясаткерлер, ауыл шаруашылық практиктері, экологтар) және зерттеулердің маңыздылығына кепілдік беріледі.

Еуропа елдеріндегі ғалымдар, әдетте, ғылыми әзірлемелердің баяулығымен, маңыздылығымен және нашар орындалуымен сынға алынады. Ғалымдар көбінесе өз әзірлемелерін сату мәселелерін елемейді. Сонымен бірге үкіметтер ірі субсидия алатын Еуропа елдеріндегі ауыл шаруашылық зерттеулерін қолдайтындықтарын нақты айтады. Осыған байланысты:

- ғылыми зерттеулердің кәсіби жарнамасы мен сатылымын ұйымдастырады;
- осындай зерттеулерді тәжірибеге енгізуге қол жеткізу;
- мүдделі тараптарды ауыл шаруашылық реформасына және әлеуметтік мәселелерді шешуге (мысалы, қоршаған ортаны қорғау), зерттеулердің мүмкін үлесін көрсете отырып, оларды практикада қолдану мүмкіндігін түсіндіру үшін ғылыми зерттеулер туралы ақпарат беріп отыру.

Дамыған елдерде пайдаланылатын субсидиялау жүйелерінен аграрлық секторды мемлекеттік реттеудің мынадай негізгі нысандарын бөлуге болады: бағаны қолдау (АҚШ), гектар мен мал басына төлемдер арқылы табысты қолдау (ЕО елдері), тарихи табыс деңгейінің негізіндегі төлемдер арқылы табыстарды қолдау (Канада) және кредит берудің артықшылық режимдері (Бразилия). Әкімшілендіру тұрғысынан алғанда субсидиялаудың қарапайым түрі гектарға немесе мал басына төлеу болып табылады [6].

Қазіргі уақытта ДСҰ (Дүниежүзілік сауда ұйымы) шеңберінде ауыл шаруашылығын тікелей мемлекеттік қолдау шараларынан бас тарту бойынша үрдіс басым болуда. ДСҰ мен әлемдік аграрлық азық-түлік нарықтарында Керн тобының елдері (Австралия, Аргентина, Жаңа Зеландия, Канада және басқалары) неғұрлым көп мәнге ие болуда, оларда ауыл шаруашылығына тікелей субсидиялардың ең төмен деңгейі бар және саланы өндірістің бәсекеге қабілеттілігін және тиімділігін өсіру есебінен дамытуда. Бұдан басқа дамыған елдерде ауыл шаруашылығының жеке бағыты – органикалық өнімнің өндірісі қалыптасты.

Әлемдегі органикалық өнім нарығының дамуы дәстүрлі ауыл шаруашылығы өнімдерімен салыстырғанда неғұрлым жоғары және тұрақты бағаларға қарамастан жеткілікті жоғары өсу қарқынын көрсетуде. Органикалық өндірістің отандық өнімдері әлемнің дамыған елдерінде мойындалған органикалық өндірісті сертификаттау жүйесін енгізгеннен кейін ғана шетелдік тауарларға қатысты бәсекеге қабілетті болуы мүмкін.

Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей әр мемлекет өз экономикасын дамытуға, халықаралық қатынастарын реттеуге және тұрақты да қалыпты халықаралық қатынастарды орнатуға тырысады [7].

Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мемлекеттің экономикалық әл-ауқаттылығын мойындау үдерісінде маңызды роль атқарады. Бұл үдеріс өз кезегінде ішкі нарықтық институттарды реформалау мен жетілдіруді жеделдететін механизмдердің барлығын қолданусыз мүмкін емес. Экономиканың бәсекеге қабілетті моделін таңдау, басым бағыттар мен салаларды айқындау, бәсекелік қатынастар мен механизмдердің дамуына әсер ететін факторлар мен элементтерді сыртқы экономикалық бәсекеге қабілеттілігі арқылы айқындау ұлттық шаруашылықтың экономикалық тиімділігін көтерудің өзекті мәселесі болып отыр.

Ауыл шаруашылығы мамандарының көзқарастары бойынша, олардың басым бөлігі ауыл шаруашылық тауар өндірушілеріне қаржылай көмек көрсету үшін саланы дамыту бойынша мемлекеттік шараларды қысқартады. Аталған елдердің АӨК-нің дамуына жүргізілген зерттеулерге қысқаша тоқталсақ, онда ауыл шаруашылығы секторының инновациялық дамуындағы мемлекеттік реттеудің маңызын атап көрсетеді.

Әлемдік ауыл шаруашылығы өндірілетін өнімнің ғылымды қажетсінуін күшейту бағытында жылжуда. Бұл әсіресе экономикасы дамыған елдердің мысалында айқын. Дәл осы жағдай оларға ішкі азық-түлік нарығының теңгерімін сұраныс пен ұсыныс бойынша қолдауға, жетекші әлемдік нарықтарға оңай енуге, ұлттық тауар өндірушілерді ығыстыруға және бұзуға мүмкіндік береді. Сондықтан да елдер АӨК-нің инновациялық дамыту міндетін қойып, дәйекті түрде шешуі қажет.

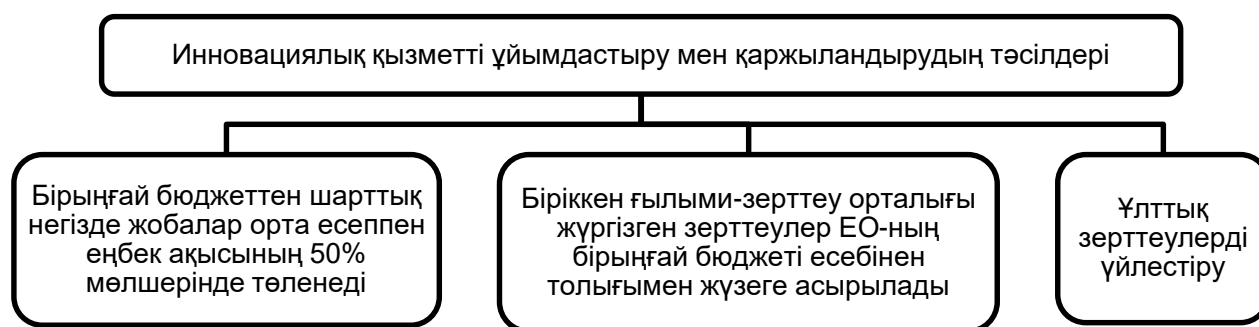
Сонымен қатар, аграрлық сектордағы дамыған елдердің табыстары олардың ауыл шаруашылық өндірушілеріне мемлекеттік қолдаудың кешенді сипатына байланысты. Осылайша, АҚШ, Канада және басқа елдерде қаржылық көмекпен бірге ауыл шаруашылық тауар өндірушілеріне ақпараттық, құқықтық, инновациялық, маркетингтік, сақтандыру және басқа да қолдау көрсетіледі. Мысалы, федералды билік органдары аграрлық сектордың тұрақты жұмысын қамтамасыз ету үшін қажетті жоғары сапалы заманауи нарық пен әлеуметтік инфрақұрылымды құру мен қолдауды

қаржыландыратын сыртқы нарықтарда ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің мүдделерін белсенді түрде лобби-зациялайды [8].

Соңғы уақытта дамыған елдерде индустрияның инновациялық қолдауына ерекше көңіл бөлінуде. Мысалы, АҚШ-та елдің аграрлық секторындағы одан әрі ілгерілеуге үлес қосатын ғылым, техника және технология саласындағы жаңалықтарды жаңартады, жүйелейді және таратады. Бұл жүйенің негізгі элементі – АҚШ-тың ауыл шаруашылығы министрлігі, ол елдегі ең ірі мемлекеттік мекемелердің бірі болып табылады.

АҚШ ауыл шаруашылығы министрлігі инновациялық фермерлерді қамтамасыз етуге бағытталған көптеген ақпарат жинайды және өңдейді. АҚШ-ның ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік өнімдерінің әлемдік нарығына жоғары тиімділігі мен жетекші позициясын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылатын мемлекеттің белсенді рөлі.

Әр жылдардағы ЕО-ның бірыңғай бюджетінен бөлінген ҒЗТКБ-ға мүше елдердің жалпы ұлттық шығындарының 2%-нан аспауы (жеке және қоғамдық). Еуропалық Одақ ең қымбат базалық зерттеулерді, сондай-ақ жылдам коммерциялық кірістерді қамтамасыз етпейтін немесе тәуекелмен байланысты емес технологиялық әзірлемелерді қаржыландырады. Инновациялық қызметті ұйымдастыру мен қаржыландырудың үш тәсілі ЕО есебінен пайдаланылады (1 сурет).

Ескерту: әдебиет негізінде құралған [қараңыз 8]
1 сурет – ЕО-дағы инновациялық қызметті ұйымдастыру бағыттары

АӨК секторындағы инновацияларды ынталандыру АҚШ, Жапония және басқа елдерден биотехнологиямен байланысты жоғары технологиялық өндірістерді дамыту және т.б. елдерден одақтағы дамыған елдерден артта қалу үшін Еуропалық Одақтың ғылыми-техникалық саясатына басымдық берілді.

Шетелдік сарапшылардың негізгі себептері ЕО елдерінің ұлттық нарықтарының тарылығын, инновацияға сұранысты шектейтінін, сондай-ақ еуропалық патенттік заңнаманың жетілмегендігін қарастырды. Осы кедергілерді жою үшін ЕО-ға мүше мемлекеттердің ұзақ мерзімді бірлескен іс-шаралары талап етілді [9]. Осыған бай-

ланысты инновацияларды ілгерілету саласында ЕО саясатын қалыптастыру болды. Еуропалық Одақ шеңберінде зерттеулер мен әзірлемелерді қамтитын Бірыңғай еуропалық заң қабылданды. Жобаларды зерттеу бірнеше ЕО мүше-елдерінде жүзеге асырылады және толықтай ұлттық қорлардан қаржыландырылады. Комиссия жұмысын ЕО бюджеті есебінен үйлестіреді және зерттеу нәтижелерімен алмасуды қамтамасыз етеді [10].

Инновацияларды дамыту мен енгізуге жәрдемдесу ЕО-ға мүше елдер деңгейінде де, Еуропалық одақтың ғылым мен техника саясатының аясында да жүзеге асырылады.

1. Финляндияда, Швецияда және Германияда – негізінен басым салалық секторларда қолдауды шоғырландыруға мүмкіндік беретін төмендетілген пайыздық мөлшерлемелер бойынша субсидиялар мен несиелер.

2. Инновациялық сектор салыстырмалы түрде нашар дамыған Португалияда, Испанияда және Италияда салық жеңілдіктері инновациялармен байланысты кәсіпорындардың кең спектрін ынталандыруға мүмкіндік береді.

3. «Инновациялық өнімдер» тұжырымдамасы кеңінен түсіндірілетін Испанияда өнеркәсіптік дизайнды әзірлеу мен енгізуге, сондай-ақ технологияларды сатып алуға тіпті салық жеңілдіктері беріледі.

Ұлыбританияда және ЕО-ның бірқатар елдерінде шағын және орта бизнес үшін арнайы жеңілдіктер қолданылады. Мысалы, Италияда инновациямен айналысатын аграрлық кәсіпорындарға оқуды ынталандыру үшін корпоративтік салық жинау кезінде несие беріледі, Данияда ғылыми қызметкерді жалдауға, Францияда салық салынатын базадан шегерімдерді бас компаниядан бөлінген венздық фирмалар үшін пайдаланады.

ЕО-да жаңа өнімдер мен технологияларды әзірлейтін және іске асыратын фирмалар мемлекеттік қолдау алады, өйткені оларда инвестициялар күрделі салымдардың қауіпті аймағында. Жоғары технологиялық компаниялардың қызметі экспорттың өсуіне және жұмысқа орналасуға ықпал етеді [11]. Басқа да шаралар қолданылады. Мысалы, Францияда мемлекеттік ғылыми орталықтарға жекеменшік өнеркәсіптік компанияларға консультациялық қызмет көрсетуге және өздерінің өндірістік кәсіпорындарын құруға мүмкіндік беретін заң қабылданды.

Осылайша, ЕО елдерінің тәжірибесінде инновациялық саясат – бұл экономии-

каның барлық секторларында, соның ішінде ауыл шаруашылығында да артта қалуға мүмкіндік беретін қуатты өндіріс. Германияда ауыл шаруашылығының еңбек қарқындылығын арттыру үшін 40 жылдан астам еңбек сыйымдылығы шамамен 10 есе өскен, инновацияларды қолдану тәжірибесін талдай отырып, тиімді өндірістерді құру үшін ең заманауи технологияларды пайдалану – ең алдымен, ауылдық жерлердегі өзара қарым-қатынас жүйесі тауар өндірушілер мен инжинирингтік компаниялар арасында болған.

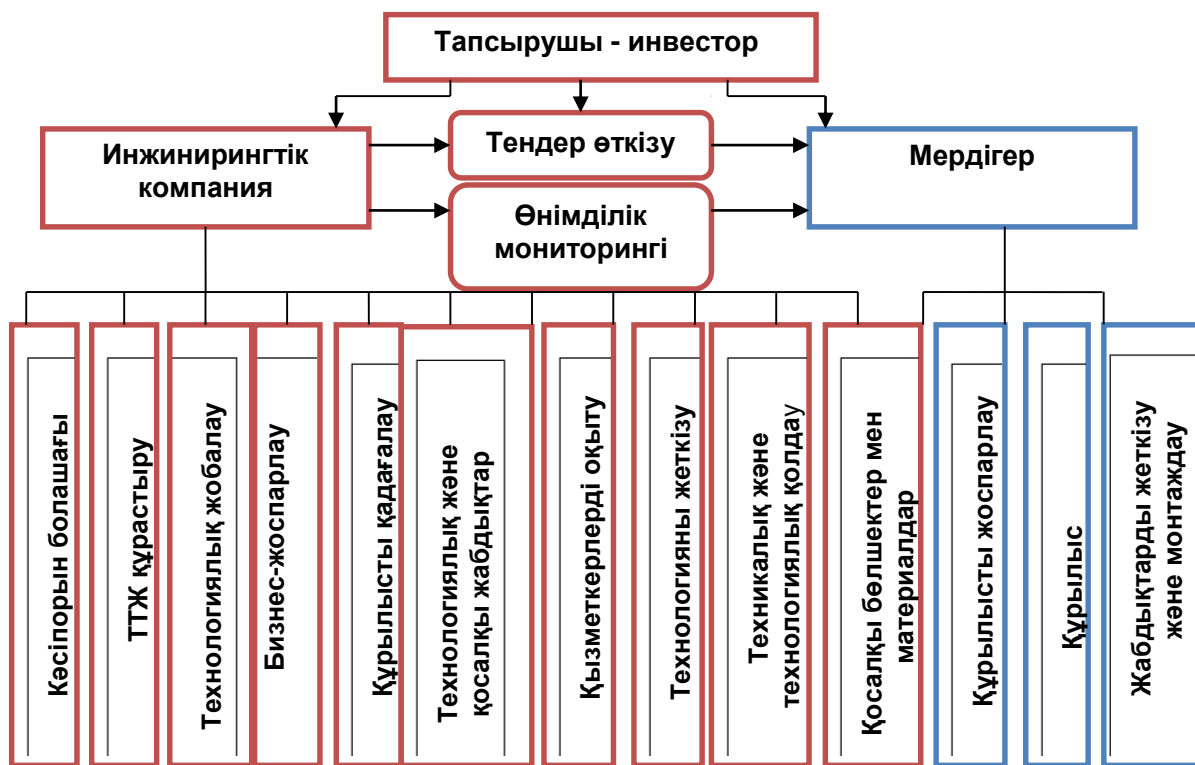
Германияда кәсіпкер тікелей өндіруші зауытта немесе оның өкілдігінде жабдықты тікелей сатып алатындығын елестету қиын. Жабдықты өндірушіге өтініш берген неміс ауыл шаруашылық өндірушісі дереу машина жасаушы компанияға жіберіледі, бұл жабдықты өндірушінің мүддесін білдіреді және түпкілікті нәтижеге толық жауапты болады.

Германияда ауыл шаруашылық өндірушілерден туындайтын проблемаларды, соның ішінде жабдықтарды жеткізуді шешетін машина жасау компаниясы да бар. Біздің елімізде, өкінішке орай, нақты жобаны ойдағыдай іске асыруға толық жауапкершілікті алатын инженерлік фирмалар жетіспейді, соның салдарынан шетелдік жабдық өндірушілері біздің нарықта өте сенімді әрі еркін сезінеді. олар елімізде емес, өздерінің отанында салық төлейді.

Сонымен қатар, әлемнің кез-келген елінде шетелдік өндіруші ауыл шаруашылық кәсіпорындары үшін технологиялық жабдықтарды сатудан еліміздегідей пайда әкеледі. Егер Германияда 3-5% жабдығын сатудан түскен пайда нормасы болса, онда елімізде бұл көрсеткіш 30-40% және одан да көп, ал еліміз тауар өндірушісіне төлейді [12].

Агроөнеркәсіптік кешенінде жаңа кәсіпорын құрған кезде инвестор немесе болашақ тауар өндірушісі жабдықтың ғана емес, орындалатын жұмыстардың да толық тізімін түсіну қиын (2 сурет). Сондықтан инжинирингтік компаниялардың қызметтерін пайдалану ұсынылады – сонымен бірге, қазіргі заманғы тиімді кәсіпорын құру кезінде олардың біреуі ғана мүмкін емес.

Егер де Германияның оң тәжірибесіне жүгінсек, мемлекетте технологиялық жобаның құнын және болашақ кәсіпорынның бизнес-жоспары 100,000 еуроға дейін (салықтық несие) төлегені үшін есептеуге болады. Аталған жайттың келесідей тиімділігі айқын:

Ескерту: әдебиет негізінде құралған [қараңыз 12]

2 сурет – Заманауи ауыл шаруашылық кәсіпорнының үлгісі

* инжинирингтік немесе консалтингтік фирмаға технологиялық жобаны және бизнес-жоспарды тапсырыс беруші әлеуетті тауар өндірушісі инвестициялар көлеміне және барлық қажетті есептеулерге, соның ішінде ықтимал өтемақыға, болашақ өндіріс пайдасына және т.б. Болашақ жоба туралы барлық бастапқы ақпаратты алғаннан кейін әлеуетті тауар өндірушісі оның жүзеге асырылуы үшін барлық мүмкіндіктерін бағалау мүмкіндігіне ие болады және егер ол бас тартса, ол шығындарға өкінбейді;

* инженерлік неміс фирмаларының жұмыс көлемі жеткілікті, себебі олардың әлеуетті тауар өндірушілерден олардың қызметіне сұраныс осы мемлекеттің көзқарасымен айқын. Нарыққа қызмет көрсету үшін жеткілікті сұранысты және жұмыста ынтымақтастықты пайдалануды ескере отырып (Германиядағы инженерлік фирмалар 3-7 адамнан тұратын персоналға ие), мұндай фирмалар саны және олардың қызметтерінің сапасы көбею үрдісіне ие және толыққанды қызметкерлер саны аз болғандықтан, олардың қызметкерлерінің жалақысы орташадан жоғары.

Мемлекет әлеуетті тауар өндірушісін болашақ жобаға дайындық жұмыстарын ынталандыру және күшейту арқылы болашақта салықтар төлеуге қабілетті өте

тиімді өндірісті құруға ықпал етеді, бірақ инжинирингтік фирмаларсыз осындай тиімді салалардың негізін салуға болмайды. Сондықтан кәсіпкерлерге алдын-ала 100,000 еуроға дейінгі салық несиесін ұсыну, мемлекет бұл соманы толығымен бақылайды және ол инжинирингтік компанияға есептелсе, онда бұл сомадан салық төленеді.

Ресей нарығында кәсіби инженерлік фирмалардың жеткілікті санының жоқтығы ауылдық өндірушілердің анық бұрмалануларына әкеп соғады және агроөнеркәсіптік кәсіпорын құру кезінде әр кезеңде қаражаттың айтарлықтай артық төленуіне әкеліп соғады, ал Ресейде агроөнеркәсіптік кәсіпорынның құны күрделі шешілген кезде ешқандай сілтеме стандарттары жоқ.

Көптеген ресейлік инвесторлар агроөнеркәсіптік кешеннің болашақ кәсіпорнына салынған инвестиция көлемі құрылыс пен жабдыққа жұмсалатын шығындардан тұрады деп есептейді, бұл агроөнеркәсіптік кешенді құруға кешенді көзқарасты ескеретін болса, бұл шығындардың тек қана бөлігі ғана. Болашақта өндірісті дамытудың жалпы тұжырымдамасын әзірлеу кезінде алдын ала жобалық дайындықты мұқият жүргізіп, қажетті инвестициялардың жалпы көлемін оңтайландыруға және анықтауға мүмкіндік береді.

Агроөнеркәсіптік кешеннің (мал шаруашылығы кешені, сою, ет және сүтті қайта өңдеу) нақты жобасына сұрау салуды алған шетелдік өндіруші болашақ өндірістің өнімділігін ескереді. Бұл көрсеткіш неғұрлым жоғары болса, жабдықтарды сатуға болады – бұл әр өндірушінің философиясы, тек инженерлік фирманың кәсіптік жұмысы инвесторды түзетілмейтін қателерден ескертеді.

Жұмыстың бірінші кезеңінде, болашақ кәсіпорынның дамуының жалпы тұжырымдамасын әзірлеу кезінде, инжинирингтік фирма бөлінген инвестициялардың көлемін ескере отырып, барлық мәселелерді жан-жақты шешуге мүмкіндік беретін өндірістік модельді әзірлей алады. Қажетті инвестициялардың ақырғы мөлшерімен бірдей инжинирингтік компанияның технологиялық жобасының және бизнес-жоспардың дамуын анықтауға болады.

Ресейде отандық машина жасау фирмаларының пайда болуын ынталандыру бағдарламасы жоқ және болашақ аграрлық кәсіпорындарды жобалау алдындағы дайындық үшін мемлекеттен қажетті қолдаудың жоқтығы олардың тиімділігіне әсер етпейді [13].

Мемлекеттің де, инвесторлардың да агроөнеркәсіп кешенінің кәсіпорындарын құру үшін жан-жақты шешім қабылдау үшін қажетті инвестициялар көлемі туралы қажетті ақпараты жоқ, бұл да осы кәсіпорындардың несиелеуіне және салық салу базасын анықтауға теріс әсер етеді. Бүгінде инвесторлар құрылыстық кәсіпорындар мен жабдықтарға салынған инвестициялардың жалпы көлемін құрылыс және жабдыққа жұмсалатын шығыстармен анықтайды, бірақ содан кейін электр қуатын, суды, ағын суларды тазарту қондырғыларын, инфрақұрылымды, кірме жолдарды салуды, жер сатып алуды, арнайы жабдықты, көлік құралдары назарға алынбайды.

Біздің көзқарасымыз бойынша, инженерлік компания тапсырыс берушіге барлық негізгі жобалау және жобалау жұмыстарына, кәсіпорындарды жабдықтауға және іске қосуда тікелей қатысуға ғана емес, сондай-ақ мердігерлер арасында тендерлерді өткізіп, тапсырыс берушіге сенімді дәлелденген орындаушыларды ұсына отырып, түпкілікті нәтижеге жауапты болуы тиіс. Мүмкін, неміс инженерлік компаниялардың тәжірибесіне қайта сілтеме жасау дұрыс болар еді.

Мысалға, үш жыл бұрын неміс инженерлік фирмасы қуаттылығы тәулігіне 20 тонна шикі шұжық шығаратын кәсіпорын

құруға бағытталған жоба жасады. Тапсырыс берушінің көрсеткен жұмысына сүйенсек, бұл инженерлік компания шұжық өнімдерін сатуға байланысты қымбат технологиялық жабдықты кезең-кезеңмен іске қосу мүмкіндігін қарастырмады. Әлбетте, үлкен көлемде тұрақты тәртіп болмаған жағдайда, бүкіл өндірісті бір реттік іске қосу, әрине, пайдасыз болып табылады – демек, өнімнің бүкіл көлемін сату мәселесі шешілгенге дейін бірнеше жыл бойы несие қаражатын тоқтату мағынасыз.

Технологиялық жобаны әзірлеу сатысында инженерлік фирма тапсырыс берушіге дайын аумақтарда климаттық және кептіру камераларын толтыру мүмкіндігімен жабдықты кезең-кезеңмен енгізуді қамтамасыз ету немесе осы учаскелерді камералармен кейіннен салу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін өндіріс көлемін қысқартуды ұсынуы тиіс.

Инженерлік фирманың мұндай ұсыныстары тапсырыс берушіге бастапқы инвестицияларды айтарлықтай азайтады және іске қосылған кәсіпорынға қосымша қаражат салуға мүмкіндік бермейді, олардың кейбіреулері мерзімінен бұрын өтелмеген инвестициялардың барлық сомасының несиелік қаражатын төлеуге мүмкіндік береді.

Еуропаның жетекші елдерінде мемлекеттік органдар ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетті қалыптастыруда, өз өнімдерінің және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндігі бар корпорацияларға, оның ішінде агроөнеркәсіптік кешенге қолдау көрсетуде маңызды рөл атқарады.

Басқару құрылымдарының әртүрлілігіне, макроэкономикалық саясаттың, тактикалық мақсаттардың айырмашылығына қарамастан, Батыс Еуропа елдері үшін көптеген ортақ нүктелер бар. Олардың мемлекеттік ғылыми-техникалық тұжырымдамасы «ұлттық чемпиондарды» ынталандыруға негізделген. АҚШ-та да жетекші фирмаларымен бәсекелесе алатын ірі корпорациялардың саны аз. Олар агроөнеркәсіптік өндіріске арналған мемлекеттік ғылыми-зерттеу қорларының басым көпшілігін пайдалана алады [14].

Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей, тіпті ең жақсы аймақтар да әдетте инновациялық әлеуетті көтеруді қажет етеді, себебі бұл онда орналасқан кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін ұстап тұруға немесе көтеруге, қосымша жұмыс орындарын құруға (жаңа кәсіпорындардың қызмет көлемін ұлғайту және құру есебінен), ірі компаниялардың филиалдарын, соның

ішінде шетелдікін тартуға жақсы мүмкіндіктер береді.

Соңғы жағдай аймақтық дамудың қосымша қаржылық қорларын табу үшін жаңа мүмкіндіктердің ғаламдану үдерістерінің аясында пайда болуы көзқарасынан маңызды мәнге ие болады. Ақырында, инновациялық мәселелерге көңіл аудару дағдарыс кезінде нарық конъюктурасының өзгеруінде үлкен қауіп-қатерге тап болған өндірісті мамандандырудың жоғарғы деңгейімен аймақтардың экономикасын диверсификациялауға мүмкіндік береді [15].

Мемлекеттің агроөнеркәсіптік сектордың тиімді кәсіпорындарын құру мәселесін салыстырмалы түрде қарастырғанына қарамастан, онда материалдық пайда табудың жалпыға бірдей ұмтылысы кезінде, өкінішке орай, жиі кездеседі.

Қорытынды.

Жоғарыда қарастырған мәліметтерді қарастырып келесідей тұжырымға келуге болады:

1. Аймақтың агроөнеркәсіптік кешенінің инновациялық дамуы ғылыми-техникалық әлеуетті тиімді пайдалануды, ғылымды, білім мен өндірісті интеграциялауды, инновациялық технологияларға негізделген экономиканы технологиялық жаңартуды көздейді. Осы күрделі мәселені шешу үшін тиісті жағдайларды жасау қажет: инновация үшін тиісті инфрақұрылым немесе инновация үшін ақпараттық, сараптамалық, маркетингтік, қаржылық, кадрлық және басқа қызметтерді ұсынатын материалдық, техникалық, заңнамалық және басқа құралдардың жиынтығы.

Елімізде АӨК-ін инновациялық дамыту жолдары өте өзекті мәселе. Сондықтан да инновациялық үдеріс ауыл шаруашылығында еңбек өнімділігінің өсуін ынталандыру, аграрлық сектордың экспорттық әлеуетін дамыту мен іске асыруға жәрдемдесу мақсатында елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысу және ішкі азық-түлік нарығын тиімді реттеу сияқты ауыл шаруашылығын дамытудың стратегиялық міндеттерін іске асыруда өз көрінісін табады.

2. Өлемдік тәжірибе көрсеткендей, ғылыми-техникалық прогресті жеделдетудің шешуші шарты агроөнеркәсіптік кешенде инновациялық қызметті дамыту. Бұл қызмет жүйелі түрде іске асырылатын жиынтық ретінде жаңа немесе жетілдірілген өнімдер, оны өндірудің жаңа немесе жетілдірілген технологиясын құру мақсатында зерттеулерді ұйымдастыру және оларды өндірісте тікелей дамыта отырып жаңалықтар құру

болып табылады. Инновациялық үдеріс, ереже бойынша, тек ынталандырылып қана қоймай, сонымен бірге мемлекет тарапынан реттеледі мемлекеттік аграрлық саясаттың бөлігі болып табылатын инновациялық саясатты құру және жүзеге асыру, өйткені оның қазіргі заманғы басымдықтарының ішінде экономикалық, инвестициялық, институционалдылықпен қатар инновациялық басымдықтарға да мән беру қажеттігі туындаған.

3. АӨК секторындағы инновацияларды ынталандыру шетелдерде биотехнология саласымен тығыз байланыста, себебі бұл салада жоғары технологиялық өндірістерді дамыту қарқынды жүргізілуде. Атап айтқанда инновацияларды ілгерілетуде Еуропалық Одақ мемлекеттері арнайы саясат қалыптастырып жұмыстар атқаруда. Осындай саясат негізінде зерттеулер мен әзірлемелерді қамтитын жобалар жүзеге асырылған.

Аталмыш жобалар толықтай ұлттық қорлардан қаржыландырылады, жұмыстары үйлестіріліп зерттеу нәтижелерін алмастыру қолға алынған. Осындай озық жобалардың бірі Германияда жүзеге асырылған. Бұл жобада ауыл шаруашылығының еңбек қарқындылығы мен еңбек сыйымдылығын арттыру үшін, инновацияларды қолдану тәжірибесін талдай отырып, тиімді өндірістерді құруда заманауи технологияларды өндірушілер мен инжинирингтік компаниялар арасындағы арақатынасқа пайдаланған.

Осылайша, қарастырылған шетелдік тәжірибелердегі қабылданған инновациялық саясат Қазақстан тәжірибесіне енгізілсе экономиканың барлық секторларын, соның ішінде ауыл шаруашылығы салаларының өндіріс қуатын арттыруға мүмкіндік берер еді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Молдакенова, Е.К Foreign experience of state regulation of innovative processes in agrarian and industrial complex //Dedicated to the 65 birth anniversary of Professor George Tsereteli structural and innovative problems of economic development: Mater. miedzynar. konf.– Tbilisi, 2017. – P. 497-499.

[2] Емельянов, С.В. США: Государственная политика по обеспечению конкурентоспособности инновации американских товаропроизводителей / С.В. Емельянов // Менеджмент России и зарубежа.– 2015.- №3.-С. 73-87.

[3] Программы исследований инноваций малого бизнеса (SBIR) и передачи технологий малому бизнесу (STTR) [Электронный

ресурс].- 2021.-URL:https:// https://sbir.nih.gov/ (дата обращения: 02.08.2021).

[4] Палей, Т.Ф. Инновационный менеджмент /Т.Ф. Палей. - Казань: Изд-во «Фолиант», 2011. – 162 с.

[5] Капышева, С.К. Развитие инновационного предпринимательства в сельском хозяйстве Казахстана /С.К. Капышева, М.Ж. Каменова, Б.Т. Аймурзина //Вестник университета «Туран». -2020. -№ 3(87). – С.84-88.

[6] Moldakenova, E.K. Experience in managing innovations in the development of the agro-industrial complex // Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci: Mater. 14-i miedzynar. nauk.-prakt. konf. – Prague, 2018. – P. 55-58.

[7] Дятлов, С.А. Теория инноваций: инновации в условиях цифровой экономики: учеб. пособие для вузов / С. А. Дятлов, Д.В. Гильманов, В.П. Марьяненко. - Санкт-Петербург, 2018. – 286с.

[8] Овчинников, О.Г. Наука и организация информации. Услуги аграрному сектору США / О.Г. Овчинников // Аграрные науки. – 2019. – №12. – С. 20-22.

[9] Мижинский, М.Ю. Опыт налогового стимулирования в Бельгии / М.Ю. Мижинский // Инновации. – 2017. – №6. – С. 94-97.

[10] Ушачев, И.Г. Проблемы формирования системы управления инновационной деятельностью в АПК // Инновационная деятельность в АПК: опыт и проблемы: Матер. междунар. науч.-практ. конф. – М., 2015.- С. 276-279.

[11] Аверченков, В. И. Инновационный менеджмент [Электронный ресурс].-2016.- URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=book &id=93262 (дата обращения: 10.07.2021).

[12] Балдин, К.В. Инновационный менеджмент [Электронный ресурс].- 2017.- URL: http:// www.iprbookshop.ru/60409.html. (дата обращения: 18.07.2021).

[13] Ушачев, И.Г. Формирование инновационной инфраструктуры в аграрном секторе экономики в условиях интеграции России в ЕАЭС / И.Г. Ушачев, И.С. Санду, В.Г. Савенко.-М.: Научный консультант, 2018. - 137 с.

[14] Ашихин, А.Н. Состояние инновационной политики в зарубежных странах и Российской Федерации. / А.Н. Ашихин, Ю.Т. Смирнов, Д.В. Чернуха. – М.: ИНИЦ Роспатента, 2017. – 122 с.

[15] Мумладзе, Р.Г. Эффективность управления инновациями в сельском хозяйстве / Р.Г. Мумладзе., А.В. Платонов.– М.: «Русайс» баспасы, 2016. – 120 с.

References

[1] Moldakenova, E.K. Foreign experience of state regulation of innovative processes in agrarian and industrial complex //Dedicated to the 65 birth anniversary of Professor George Tsereteli structural and innovative problems of

economic development. *Mezhdunar. nauch.-prakt.konf.- Materials of the Intern. scientific-practical conf.* Tbilisi, 2017, pp. 497-499.

[2] Emel'janov, S.V. (2015). Gosudarstvennaja politika po obespecheniju konkurentosposobnosti innovacii amerikanskikh tovaroproduzitelej [Government Policy to Ensure Competitiveness of Innovation of American Producers]. *Menedzhment Rossii i zarubezha – Management in Russia and abroad*, 3, 73-87 [in Russian].

[3] Programmy issledovanij innovacij malogo biznesa (SBIR) i peredachi tehnologij malomu biznesu (STTR) [Small Business Innovation Research (SBIR) and Small Business Technology Transfer (SMTR) Programs] (2021). Available at: https:// sbir.nih.gov/ (date of access: 02.08.2021) [in Russian].

[4] Palej, T.F. (2011). Innovacionnyj menedzhment [Innovation management] Kazan': Izd-vo «Foliant», 162 p. [in Russian].

[5] Kapysheva, S.K. & Kamenova, M.Zh. & Ajmurzina, B.T. (2020). Razvitie innovacionnogo predprinimatel'stva v sel'skom hozjajstve Kazahstana [Development of innovative entrepreneurship in agriculture in Kazakhstan]. *Vestnik universiteta «Turan»- Turan University Bulletin*, 3(87), 84-88 [in Russian].

[6] Moldakenova, E.K. Experience in managing innovations in the development of the agro-industrial complex. Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci. *Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.- Materials of the Intern. scientific-practical conf.* Prague, 2018, pp. 55-58.

[7] Djatlov, S.A. & Gil'manov, D.V. & Mar'janenko, V.P. (2018). Teoriya innovacij: innovacii v uslovijah cifrovoj jekonomiki: ucheb. posobie dlja vuzov [Theory of innovation: innovation in the digital economy: textbook. textbook for universities]. Sankt-Peterburg, 286 p. [in Russian].

[8] Ovchinnikov, O.G. (2019). Nauka i organizacija informacii. Usługi agrarnomu sektoru SshA [Science and organization of information. Services to the agricultural sector of the USA]. *Agrarnye nauki – Agrarian sciences*, 12, 20-22 [in Russian].

[9] Mizhinskij, M.Ju. (2017). Opyt nalogovogo stimulirovanija v Bel'gii [Tax incentive experience in Belgium]. *Innovacii-Innovations*, 6, 94-97 [in Russian].

[10] Ushachev, I.G. Problemy formirovanija sistemy upravlenija innovacionnoj dejatel'nost'ju v APK. Innovacionnaja dejatel'nost' v APK: opyt i problemy [Problems of the formation of a management system for innovative activities in the agro-industrial complex. Innovative activity in the agro-industrial complex: experience and problems]. *Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.- Materials of the Intern. scientific-practical conf.* Moskva, 2015, pp. 276-279 [in Russian].

[11] Averchenkov, V.I. Innovacionnyj menedzhment [Innovation management] (2016). Available at: [https:// biblioclub.ru/index.php?page=book&id=93262](https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=93262) (date of access: 10.07.2021) [in Russian].

[12] Baldin, K.V. Innovacionnyj menedzhment [Innovacionnyj menedzhment] (2017). Available at: [http:// www.iprbookshop.ru/ 60409.html](http://www.iprbookshop.ru/60409.html) (date of access: 18.07.2021) [in Russian].

[13] Ushachev, I.G. (2018). Formirovanie innovacionnoj infrastruktury v agrarnom sektore jekonomiki v uslovijah integracii Rossii v EAJeS [Formation of innovative infrastructure in the agricultural sector of the economy in the context

of Russia's integration into the EAEU]. Moskva: Nauchnyj konsultant, 137 p. [in Russian].

[14] Ashihin, A.N. (2017). Sostojanie innovacionnoj politiki v zarubezhnyh stranah i Rossijskoj Federacii [The state of innovation policy in foreign countries and the Russian Federation]. Moskva: INIC Rospatenta, 122 p. [in Russian].

[15] Mumladze, R.G. & Platonov, R.G. (2016). Jeffektivnost' upravlenija innovacijami v sel'skom hozjajstve [Effectiveness of agricultural innovation management]. Moskva: «Rusajs» baspasy, 120 p. [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Бакирбекова Айгуль Макулбекқызы – негізгі автор; экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; «Менеджмент» кафедрасының профессоры; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 Сатпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан; e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0981-8306>.

Молдакенова Еркежан Коксегеновна; Ph.D докторанты; «Менеджмент» кафедрасының аға оқытушысы; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті; 010000 Сатпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.

Акимбекова Чулпан Уйсимбековна; экономика ғылымдарының докторы, доцент; «Ауылдық аумақтарды дамыту» бөлімінің меңгерушісі; Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты; 050057 Сатпаев көш., 30б, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: akimbekova.sh@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0177-4131>

Information about authors:

Bakirbekova Aigul Makulbekkyzy – **The main author**; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Professor of the Department of Management; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010006 Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan; e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0981-8306>

Moldakenova Erkezhan Koksegenovna; Ph.D student; Senior Lecturer of the Department of Management; L.N. Gumilyov Eurasian National University; 010000 Satpayev str, 2, Nur-Sultan Kazakhstan; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>

Akimbekova Chulpan Uisimbekovna; Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; Head of the Department «Development of Rural Areas»; Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development; 050057 Satpaev str., 30b, Almaty, Kazakhstan; e-mail: akimbekova.sh@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0177-4131>

Информация об авторах:

Бакирбекова Айгуль Макулбекқызы – **основной автор**; кандидат экономических наук, ассоциированный профессор; профессор кафедры «Менеджмент»; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010006 г. ул. Сатпаева, 2, г.Нур-Султан, Казахстан; e-mail: aigul_bakirbek@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0981-8306>.

Молдакенова Еркежан Коксегеновна; докторант Ph.D; старший преподаватель кафедры «Менеджмент»; Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева; 010000 ул. Сатпаева, 2, г. Нур-Султан, Казахстан; e-mail: erke_totai_77@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4753-2672>.

Акимбекова Чулпан Уйсимбековна; доктор экономических наук, доцент; заведующая отделом «Развитие сельских территорий»; Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного комплекса и развития сельских территорий; 050057 ул. Сатпаева, 30б, г.Алматы Казахстан; e-mail: akimbekova.sh@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-0177-4131>